

“Cutremurat de spaime adânci și copleșit de taine cosmice, omul începuturilor a amestecat în aceeași venerație lutul cu lumina, viața cu moartea, a topit speranța cu lacrima”. (A.N Popescu 1985, p...).

Cele mai vechi vestigii ale preistoriei pot fi interpretate în termeni religioși cu agricultura, ritmurile de viață și credințele religioase. Din motive de apărare (împotriva forțelor adverse, farmecelor) și de acțiune (nevoia de a-și asigura subzistența prin magia fertilității), omul primitiv se simte tot mai atras de unele “formele” religioase de care descoperă treptat că este tot mai dependent: strămoși, eroi civilizatori, Mari Zeițe, forțe magico-religioase, centre cosmice de fecunditate (Luna, Apele, Vegetația).

Civilizațiile agricole au elaborat o religie cosmică pentru că activitatea religioasă era concentrată împrejurul misterului central: înnoirea periodică a lumii. Datorită simbolismului lunar au putut fi puse în legătură și solidarizate fapte eterogene cum ar fi:

- nașterea, devenirea, reînnoirea
- moartea – ca un moment în ritmul cosmic; moartea ca odihnă (Eliade 1993, p. 76)
- apele, plantele, femeia, fecunditatea, nemuirea (Evseev 1994, p. 94-95)
- tenebrele cosmice, viața prenatală și existența dincolo de mormânt urmată de o renaștere de tip lunar
- țesutul – simbolul firului vieții, destinul, temporalitatea (Chevalier 1995, p. 244; Eliade 1992, p. 146; Eliade 1922b, p. 155)
- schimbarea marcată prin opoziția lumină – întuneric; lună plină – lună nouă; frați-dușmani; bine-rău; ființă-neființă (Eliade 1992b, p. 178)
- evocarea frumuseții dar și a luminii în intensitatea întunecimii. Dar cum această lumină nu este decât o reflectare a luminii solare. Luna devine un simbol al cunoașterii prin reflectare (Chevalier 1995, p. 244-245) și izvor al realităților vii (Eliade 1992b, p. 165).

Simbol al ritmurilor biologice: “Astrul care crește, descrește și dispare, a cărui viață este supusă legii universale. Luna are o istorie patetică asemeni cu cea a omului, dar dispariția ei nu este niciodată definitivă. Veșnica reîntoarcere la formele ei inițiale, această periodicitate fără sfârșit face din Lună, prin excelență, astrul ritmurilor vieții”. (Elit 1964, p. 139).

Prin urmare, luna nu a fost vreodată adorată, pentru ea însăși, ci pentru ceea ce releva ca astru, adică pentru forța concentrată în ea, pentru realitatea și viața inepuizabilă pe care o manifestă (Eliade 1992b, p. 158). Datorită celor patru faze ale sale reprezentate din cele mai vechi timpuri pe ceramică, Luna va controla toate planurile cosmice (pl. III, fig.

a, b, c). Fiecare fază a Lunii comportă ritualuri specifice. Astfel românii când vedeau întâia oară Luna Plină ieșeau cu toții afară din casă, își scoteau căciulile din cap și se închinau. Tot pe timp de Lună Nouă femeile ridicau copiii bolnavi spre Lună cerând vindecarea lor; în schimb nu se făceau semănături sau nunți. În nopțile cu Lună Plină se pornea plugul, se făceau semănături, se culegeau plante de leac și se preparau fierturi. În nopțile în care Luna apare pe cer roșie, românii spun că îi curge sânge și că este o prevestire a unei mari nenorociri pentru lume (Niculae 1995, p. 134).

Prin mărimea, strălucirea și periodicitatea ritmică, Luna a fost divinizată în personificări feminine și masculine, acumulând mituri variate (Kernbach 1995, p. 327). Astfel, la arabi Luna apare ca personificare masculină (pentru acest popor nomad care umblă cu caravanele, noaptea este cea blândă și odihnitoare, propice călătoriilor, Luna devenind călăuza nopților). Tot divinitate masculină apare și la indienii din Brazilia Centrală, fără nici o legătură cu Soarele. La incași, Luna are patru accepții simbolice:

1. este considerată o divinitate feminină, fără vreo legătură cu Soarele,
2. este zeitate a femeilor, Soarele fiind zeul bărbaților, este regină a cerurilor și strămoș a numeroși descendenți imperiali incași,
3. este soție a Soarelui, născând stelele
4. este soție incestuoasă a Soarelui, fratele ei (Chevalier 1995, p. 246).

În mitologia română, Luna apare în trei ipostaze:

1. ca și un corp luminos cu valoare de astru (un opaiț, o lumânare).
2. ca făptură mitică masculină, care ajută Soarele (Caraioan 1967, p. 130-131).
3. ca făptură mitică feminină care este codependentă de Soare.

Una din legendele românești redă originea Lunii din toiagul azvârlit în apă de Dumnezeu. În acel moment s-a făcut un vârtej în arcanul de ape și din valurile circulare spumegânde a țâșnit falnic în sus fantome unui arbore înalt și zvelt, fremătând de lumină crepusculară. Rădăcinile arborelui erau înfipite în mълul cu care s-au ridicat la suprafața apelor. În coroana lui au încolțit întâi fosforescențe. Boabele de apă au început să scânteieze treptat și să se transforme în stropi mari de lumină ca, în cele din urmă, boabele ce-l picurau pe crengi să se transforme în aștrii mari – Soarele și Luna și în aștrii mici – Luceferii și Stelele.

Într-o altă legendă, creația Soarelui și a Lunii apare în condițiile în care rostul lor fusese deja stabilit: Fărtatul împlinește minunea creației luminătorilor zilei și nopții astfel: "A luat un boț de aur, a rupt dintr-însul mai multe bucăți și le-a aruncat pe cer. Din bucățile de aur aruncate pe cer au ieșit Soarele, Luna, Luceferii și Stelele". (Vulcănescu 1985, p. 39; A.I. Candrea 1934-1935, p. 133)

Întruchipând o făptură mitică feminină, luna este redată ca:

- nevastă a Cerului Sfânt
- Sfântă care ajută Soarele să lumineze pământul noaptea, când acesta se odihnește de umbrelul lui ziua
- soră a Soarelui, (Otescu 1907, p. 63; Vulcănescu 1985, p. 392).

Prin urmare , se constată că, în mitologii simbolismul Lunii este corelat întotdeauna cu acela al Soarelui, probabil și datorită faptului că Luna nu are lumină proprie, fiind o reflectare a Soarelui (Chevalier 1995, p. 244). Cei doi aștri apar ca frați sau amanți despărțiți care își alternează prezența pe cer, spre a nu se mai întâlni niciodată. Această despărțire a Soarelui și a Lunii, care determină măsurarea timpului prin alternanța zi și noapte este rezultatul credinței populare după care Soarele ar fi dorit să se căsătorească cu Luna. Însă căsătoria este împiedicată fie de Lună, fie de intervenția unui element din afară, cum ar fi ariciul¹. Într-o legendă relatată de R. Vulcănescu, astrul nocturn, pentru a împiedica nunta, invocă motivul setei și al oboselii. Soarele o lasă să plece singură la fântână, dar Luna se aruncă în apă preferând moartea decât căsătoria. Domnul o va scoate însă din fântână și o va pune pe cer, pe Soare la răsărit și pe Lună la asfințit (Vulcănescu 1985, p. 392). Într-o altă variantă a mitului, Domnul o preface în mreană; Soarele scoate mreana din apă, iar Sfinții o răpesc și o duc la Adam și Eva. Aceștia o vor preface în Lună hotărându-i destinul împreună cu cel al Soarelui; acela de a nu se întâlni niciodată.

Mitul căsătoriei are corespondențe și la vechii greci. Aici, eroii principali sunt Minos și Britomartis. Acesta din urmă, pentru a opri căsătoria cu Minos fuge și se aruncă în mare, unde cade în plasa unui pescar. Zeița Artemisa îi vine în ajutor ridicând-o la rangul de divinitate, ca astru nocturn, călăuză a pescarilor (Otescu 1907, p. 65). Urme ale mitului Soarelui și Lunii, a rolului pe care îl au cele două astre în controlarea timpului și în practicile fertilității și fecundității se păstrează încă din preistorie. Aceasta este perioada când omul își formează o concepție unitară a Cosmosului; intuiția lui cuprinde Totul viu, dramatic, ritmic (Eliade 1993, p. 73). Că membrii comunităților neolitice erau adoratori ai Soarelui și Lunii o demonstrează descoperirile arheologice din sanctuarul de la Parța (pl. I), (Lazarovici 1989, p. 14). Aici, în încăperea de vest, între intrarea și colțul de nord-vest, în perete s-a găsit o deschidere de formă circulară, lipsită de această deschidere cu cornul spre gaură s-a găsit o bucată de lut de forma unei semiluni. Forma circulară și bucată de lut sunt considerate a reprezenta cuplul Soare – Lună. Sub ele se găsea o cupă adosată, iar mai jos o râșniță. Cele trei grupări: Soare – Lună, Cupă și Râșniță serveau unor:

1. Practici legate de ofrande care erau aduse Soarelui și Lunii (datorită prezenței râșniței poate fi vorba de ofrande de cereale), (Lazarovici 1988, p. 32; Lazarovici 1985, p. 27-28).
2. Sau unor practici sau credințe cu caracter astronomic (deschiderea lăsând spre asfințit să pătrundă lumina în sanctuar), (Lazarovici 1988, p. 38).

¹ Otescu semnalează o legendă în care ariciul adună praf în curtea Soarelui drept hrană pentru caii astrului care nu vor mai avea ce să mănânce dacă Soarele se căsătorește cu Luna.

LUNA-FEMEIA

O altă asociere a Lunii atestată încă din preistorie este asocierea cu Femeia. Femeia și Luna au în comportamentul lor vizibil o anumită periodicitate (nașteri la cel mult o dată într-un an, nouă luni de sarcină, nouă nopți crește luna, nouă nopți e Lună Plină, nouă nopți descrește, trei nopți rămâne nevăzută), amândouă sunt "materne":

- dau naștere la ceva (copil, lumină)
- sau nu dau naștere (perioada de infecunditate, perioada de Lună Nouă când astrul nu se vede pe astrul nocturn), (Eliade 1993, p. 73; Caraiolan 1967, p. 62).

Datorită simbolismului complex antropocosmic al Lunii, femeia va fi asociată atât cu riturile lunare cât și cu pământul, sexualitatea sau misterul vegetației (Eliade 1992c, p. 41; Eliade 1991, p. 49). Acest simbolism care se referă la divinitatea femeii și la puterea roditoare a vieții este topit în cultul lui Magna Mater (Chevalier 1995, p. 248; Tokarev 1976, p. 53). Statueta neolitică feminină descoperită la Turdaș a fost interpretată ca fiind o zeiță a Lunii (pl. Ila). Un alt element de legătură între Lună și Marea Zeiță este determinat de rolul lor de a țese destinele. Ambele dețin furca și fusul cu ajutorul cărora țes destinele oamenilor. Astfel Luna este concepută ca un imens păianjen. În acest context cuvântul "a țese" înseamnă

- a predestina
- a uni laolaltă realități diferite
- a crea, a face să iasă ceva din propria substanță. (Astfel păianjenul apare redat țesând pânza din el însuși, iar Marea zeiță apare reprezentată cu un "fus"), (Eliade 1992b, p. 177).

Și astăzi se mai păstrează unele reminiscențe ale legăturii dintre Lună și Femeie. Astfel la Pigmei, sărbătoarea Lunii, este rezervată doar femeilor și are loc în ajunul sezonului ploilor. În concepția lor, Luna este mama și azilul fantomelor, de aceea femeile se vopsesc cu argilă și cu sucuri vegetale arătând palide ca fantele și lumina lunară. În cadrul ceremoniei femeile consumă o băutură alcoolică de banane fermentate, dansează până la istovire și adresează Lunii rugăciuni, implorându-i alungarea duhurilor morților și aducerea fecundității (Caraiolan 1967, p. 87). O sărbătoare asemănătoare se întâlnește și în credințele chineze în ceremonii participând doar femeile care aduc o serie de ofrande Lunii (Chevalier 1995, p. 245).

"Firul" care leagă Luna și Femeia de alte simboluri ale fecundității implică existența unor atribute sau reprezentări comune lor. Unul dintre aceste atribute este reprezentat de coarnele de bovine care sunt asemănătoare cu forma Lunii (pl. IV). Un alt atribut comun Lunii și Femeii este Scoica sau Melcul. Melcul este un simbol lunar deoarece apare și dispare în cochilia lui ca și Luna. Este redat grafic printr-o spirală sugerată de forma cochiliei (pl. V). O altă imagine a Lunii este Perla care, prin simbolismul scoicii, devine o emblemă a femeii (Eliade 1992c, p. 58). Simbol al Lunii este și peștele sau roata împărțită în patru (apare pe porțile din Maramureș¹); o linie frântă sub care se ascunde

simbolul apei care se scurge; șarpele care apare și dispăre este nemuritor (pl. II, fig. b), are atâtea inele câte zile are luna (mitologia greacă), se regenerează (Eliade 1992b, p. 163, p. 164, p. 166).

LUNA-APA

Luna, mai este și divinitatea Apelor, deoarece Apele sunt supuse ritmurilor și sunt germinative. Din timpuri străvechi se credea că plouă la schimbările de Lună. Ex.: potopul care corespunde celor trei zile de întuneric, de "moarte" a Lunii. Potopul apare ca un cataclism dar niciodată definitiv deoarece se desfășoară sub semnul Lunii și a Apelor (Chevalier 1995, p. 245, p. 109). În legendele românești când cornul Lunii este îndreptat în jos este semn de ploaie, iar când ambele coarne sunt îndreptate în sus este semn de secetă. Apa sau ploaia apare adesea reprezentată de semnul fulgerului, fiind și el un simbol lunar deoarece vestește ploaia pe care o controlează Luna și pentru că lucirea sa amintește de cea a Lunii.

LUNA-MOARTEA

Dacă de Lună se leagă cele dintâi intuiții cosmice privind Femeia – Fertilitatea - Apa, tot de acest astru "viu" se leagă și cele dintâi concepții asupra morții:

- Luna: moare, rămâne trei zile în întuneric și apoi reînvie.
- Grăunțele: sunt îngropate, rămân câțva timp sub pământ, apoi răsare o plantă nouă.
- Omul: moare, este îngropat, sufletul lui se duce uneori în Lună dar va învia și el, cum a înviat Luna și Vegetația (Eliade 1993, p. 75).

Ceea ce a dezvăluit Luna omului religios nu este numai faptul că Moartea este indisolubil legată de Viață, ci mai ales că Moartea nu este definitivă, că este urmată de o nouă renaștere (Eliade 1992c, p. 146; Chevalier 1995, p. 244). În mitologia morții, Luna apare ca și țară și călăuză a morților și azil al fantomelor (Caraioan 1967, p. 87). La vechii greci, omul cunoaște două morți:

1. prima are loc pe pământ sub auspiciile Demetrei, când trupul se separă de grupul suflet – rațiune și devine țărână.
2. A doua are loc în Lună sub auspiciile Persephonei, când sufletul se detașează de rațiune și se resoarbe cu substanța lunară. Sufletul rămâne în Lună păstrând câțva timp visurile și amintirile vieții.

În hinduism, sfera Lunii reprezintă capătul căii strămoșilor. Cei ajunși acolo nu sunt eliberați de condiția lor individuală, dar produc reînnoirea ciclică. Formele săvârșite se dizolvă în ea, cele nedizolvate emană de acolo. (Chevalier 1995, p. 245).

"S-ar putea spune că LUNA dezvăluie omului propria lui condiție umană, că, într-un anumit sens, omul se "privește" și se regăsește în viața Lunii. Iată de ce simbolismul și mitologia lunară sunt patetice și consolatoare în același timp, deoarece Luna dirijează atât moartea cât și

fecunditatea, drama și inițierea. Dacă modalitatea lunară este prin excelență una a schimbării, a ritmurilor, ea nu este mai puțin una a reîntoarcerii ciclice, căci dacă manifestările vieții sunt destul de fragile pentru a putea dizolva, ele sunt totuși respectabile, prin "eterna reîntoarcere" cârmuită de Lună". (Eliade 1992b, p. 179).

¹ Exemplu: Casa Botizan din Strâmtura (datat 1700) – pe ancadramentul ușii, Muzeul Satului, (M. Dăncuș 1995, p. 77, fig. 27)

BIBLIOGRAFIE

- CANDREA 1934-1935 - A.I. Candrea, *Privire generală asupra folclorului român în legătură cu al altor popoare*, vol. II, București (curs litografiat).
- CHEVALIER 1995 - J. Chevalier, *Dicționar de simboluri*, București.
- CARAIOAN 1967 - P. Caraioman, *Geneza sacralului*, București.
- DĂNCUȘ 1995 - M. Dăncuș, *Sighetul Marmăției, Muzeul Etnografic al Maramureșului*, București
- ELIADE 1991 - M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, București.
- ELIADE 1992a - M. Eliade, *Sacral și profanul*, București.
- ELIADE 1992b - M. Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*, București.
- ELIADE 1992c - M. Eliade, *Meșterul Manole*, Iași.
- ELIADE 1993 - M. Eliade, *Insula lui Euthanasius*, București.
- ELIT 1964 - Elit, *Treite d'histoire des religions*, Paris
- EVSEEV 1994 - J. Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara.
- KERNBACH 1995 - V. Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, București
- LAZAROVICI 1985 - Gh. Lazarovici, *Complexul neolitic de la Parța*, în Banatica VIII, p. 7-46.
- LAZAROVICI 1988 - Gh. Lazarovici, *Venus de Zăuan. Despre credințele și Practicile magico-religioase I*, în A.M.P. XII, p. 23-70.
- LAZAROVICI 1989 - Gh. Lazarovici, *Ce ne dezvăluie sanctuarul neolitic de la Parța?*, în Magazin Istoric, an XXIII, nr. 2, februarie, p. 13-14.
- NICULAE 1995 - D.C. Niculae, *Leacuri și remedii magice din Carpați*, București.
- OTESCU 1907 - I. Otescu, *Credințele țăranului român despre cer și stele*, Extras din Analele Academiei Române, seria II, Tom. XXIX, București.
- POPESCU 1985 - A.N. Popescu, *Zoocalomni*, București.
- TOKAREV 1974 - S.A. Tokarev, *Religia în istoria popoarelor lumii*, București.
- VULCĂNESCU 1985 - R. Vulcănescu, *Mitologie română*, București.